

UDC 08

BBK 94

Reviewed and recommended for publication

The decision of the Organizing Committee of the conference "Modern education systems in the USA, the EU and the Post-Soviet countries ' 2020"

No 1 on February 13, 2020

Modern education systems in the USA, the EU and the Post-Soviet countries: conference proceedings. – Seattle: KindleDP, 2020 – 348 p.

ISBN 979-862-2335-84-6

DOI: 10.30888/979-862-2335-84-6.0

Published by:

KindleDP

Seattle, Washington, USA

in conjunction with the «ISE&E» & SWorld

Copyright

© Collective of authors, scientific texts, 2020

© «ISE&E» & SWorld, general edition and design, 2020

ISBN 979-862-2335-84-6

УДК 37 (09)

ORGANIZATION OF RELIGIOUS EDUCATION OF NON-ORTHODOX STUDENTS IN THE KYIV EDUCATIONAL DISTRICT (2ND HALF OF XIX – BEGINNING OF XXTH CENTURY)**ОРГАНІЗАЦІЯ РЕЛІГІЙНОЇ ОСВІТИ УЧНІВ НЕПРАВОСЛАВНОГО ВІРОСПОВІДАННЯ В КИЇВСЬКОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ОКРУГУ (II ПОЛ. XIX – ПОЧ. XX СТ.)**

Тымчык О.А. / Тимчик О.А.

с.ped.s., as. prof. / к.пед.н., доц.

ORCID iD 0000-0001-7309-5918

Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv, Bulvarno-Kudriavska str., 18/2, 04053

Київський університет імені Бориса Грінченка, Київ, Бульварно-Кудрявська, 18/2, 04053

Анотація. У статті автор на основі архівних матеріалів розглядає організацію релігійного навчання дітей неправославного віросповідання у народних училищах XIX – поч. XX ст. Визначено, що вона включала збір даних про кількість учнів різних віросповідань, запрошення законовчителів для окремих груп учнів, відкриття навчальних закладів для дітей неправославних віросповідань, підготовку викладачів, визначення джерел фінансування, а також органів, що мають право контролю. Виявлені проблеми, які виникали у процесі організації навчання, і були пов'язані з матеріальною базою, недостатнім фінансуванням, а також нестачею викладачів, що мали дозвіл на вчительську діяльність.

Ключові слова: викладання релігії; "іновірці"; народні училища

Abstract. With the addition of the new subject «Christian Ethics» to the program of secondary schools in Ukraine, a problem of obedience of the rights of students of non-Christian religion emerged. The methods of solution author consider finding in the historical experience of the activity of educational institutions on the territory of Ukraine in the XIX – beginning of the XX centuries. Based on the research of archival documents and materials of the pedagogical press, the author concludes the civil creation of special system of education for non-Orthodox during this period. Ministry of Education collected data on the number of students of non-Orthodox religion (Catholics, Protestants, Jews, Old Believers); invited non-Orthodox priests to teach specific groups of students; opened educational institutions for children from non-Orthodox families in places of compact residence of national minorities (Jews, Germans, Czechs) and religious minorities (Old Believers); created special pedagogical institutions to prepare teachers, established the system of financing of educational institutions, controlled the subordination and activity of institutions and non-Orthodox priests. Studying the organization of elementary education for non-Orthodox children, the author also concluded that the Ministry of Education aspired for the spread of Orthodoxy and Russification among national minorities.

The author concentrates on the problems raised in the process of creation of educational institutions: the lack of competent teachers authorized to teach, and insufficient financial funding. Studying historical experience and problems is, in the author's view, crucial to avoid the repetition of old mistakes and will reduce the risks of rights violations of children of non-Christian religion.

Keywords: teaching of religion; believers of non-orthodox religious movements

Вступ. Починаючи з 1990-х років у ряді загальних закладів середньої освіти України були запроваджені предмети, які містять релігійний компонент, що викликало дискусії, до яких долучалися як педагоги, так і духовенство. Проблему вивчення християнської етики розглядали М. Бабій, В. Єленський, В. Жуковський, М. Закович. Вирішення цього питання в європейських країн вивчали С. Здіорук, І. Лаухіна, М. Палінчак., В. Трофименко. Важливим у запровадженні викладання християнської етики залишається дотримання прав

учнів нехристиянського віросповідання. Для його вирішення варто звернутися до історичного досвіду діяльності навчальних закладів на території України. Частина сучасних досліджень присвячена організації освіти для представників релігійних меншин: Т. Курінна (освіта єврейського населення в Україні (XIX – на поч. XX ст.), А. Ткачук (неправославна школа на Волині XVI-XVII ст.), О. Крічкер, Ю. Поліщук (освіта єврейського населення Волині на рубежі XIX-XX ст.), А. Мелешенко (розвиток єврейської освіти на Волині у XVIII – на поч. XX ст.). Проте питання організації релігійної освіти для представників релігійних меншин в народних училищах різних регіонів України періоду XIX – поч. XX ст. залишається недостатньо вивченим.

Метою статті є опис загального підходу до організації релігійної освіти для дітей неправославного віросповідання у народних училищах Київського навчального округу у II пол. XIX – на поч. XX ст.

Виклад основного матеріалу.

Різноманіття типів народних училищ сприяло тому, що їх діяльність регламентувалася значною кількістю положень, правил і розпоряджень. Їх аналіз, а також дослідження архівних документів (звіти інспекторів народних училищ, доповідні записки Департаменту духовних справ іноземних сповідань, листи священників), можна визначити загальний підхід Міністерства народної освіти до надання релігійної освіти учням неправославного віросповідання. При відкритті нових навчальних закладів інспектор народних училищ повідомляв про всі навчальні заклади у цій місцевості із зазначенням національного складу учнів. Завідувачі народних училищ систематично подавали за друкованим зразком відомості про релігійну приналежність учнів: православного, римо-католицького, вірменського, інших християнських віросповідань; іудейського, мусульманського та інших нехристиянських віросповідань [7].

У Положенні про початкові народні училища (1874 р.) зазначалося, що для учнів-розкольників, євреїв, лютеран, католиків відвідування уроків Закону Божого є обов'язковим [10, с. 161]. Система організації релігійної освіти передбачала: запрошення віровчителів для окремих груп учнів та відкриття спеціальних закладів освіти для неправославних дітей.

Порядок відкриття і діяльності таких шкіл визначався: Положенням від 26.05. 1869 р. для Південно-Західного краю; "Правилами шкіл для іногородців" ("Правилами иногородческих школ"), виданими 1870 р.; Положенням початкових училищ 1874 р. [5, спр. 1]. Усі школи для "іновірців" у Південно-Західному краї Російської імперії підпорядковувалися відомству Міністерства народної освіти на загальних підставах. Право нагляду за релігійною освітою зберігалося за духовенством даного віросповідання. Навчальний план закладів включав предмети: Закон Божий, російську мову, чистописання, рідну мову, арифметику, російську історію й географію, елементарні відомості з природознавства, співи і креслення. Закон Божий, на відміну від інших предметів, викладався рідною мовою. Вчителі шкіл для "іновірців" повинні бути російськими підданими і мати право на здійснення вчительської діяльності. Крім основних документів щодо загальних засад, діяльність шкіл

для "іновірців" регламентувалася рядом правил та розпоряджень по окремим губерніям. Так, 02.01.1887 р. попечитель Київського навчального округу С. Голубцов затвердив "Правила для шкіл іноземних поселенців, що знаходяться у містах, містечках, німецьких та чеських колоніях", складені на засіданні Ради інспекцій народних училищ Південно-Західного краю 24.08. 1884 р. і виправлені на підставі пропозицій міністра народної освіти від 07.09. 1885 р.

У місцях компактного проживання чехів були відкриті чеські школи, де навчалися переважно діти-католики. Святий Синод офіційно дозволяв викладати Закон Божий ксьондзам, але нерідко до сфери долучалися православні священики (наприклад, у чеських школах Квасилова Рівненського повіту, Ульбарова Дубенського повіту, Мілушах і Княгиніці Луцького повіту). Це сприяло розповсюдженню православ'я, яке почали приймати навіть чехи-реформати. Прийняття чеськими поселенцями православ'я відповідало політичним цілям російського уряду – потребою ізолювати чехів від польського населення, яке активно добивалося національної незалежності [1, арк. 1-8].

За підтримки Міністерства народної освіти школи для "іновірців" відкривалися у німецьких колоніях Коростишівської, Брусилівської, Малинської, Розважівської, Чорнобильської, Бишівської, Горностайпільської та інших волостей Київського та Радомисльського повітів. Міністерство пропонувало виділяти на кожну школу щорічно до 500 карбованців і окремо на спорудження приміщення – до 1500 рублів. У цих закладах викладався Закон Божий лютеранського віросповідання але також спостерігалася тенденція до розповсюдження православ'я. Так, на поч. ХХ ст. розпочався процес перетворення цих шкіл на початкові училища, вчителями яких призначалися лише особи православного віросповідання [9].

Діти-іудеї могли отримати початкову освіту в релігійних навчальних закладах (Талмуд-торах, хедерах) та єврейських училищах. Створювалися вони на кошти єврейських громад або приватних осіб (у такому випадку порядок їх діяльності визначався Положенням про приватні єврейські училища від 1844 р.) [3, арк. 8, 18-19].

Російський уряд підтримував створення єврейських училищ, обмежуючи діяльність Талмуд-тор та хедерів. Архівні документи (листування, повідомлення тощо) свідчать про факти відкриття таємних хедерів, де викладали меламенти, що не мали свідоцтв. Такі заклади були виявлені у селищах Мартиновичах, Приморському, Скуратах, Великій-Термахівці, м. Чорнобилі Київської губернії. Таємні хедери підлягали закриттю, а їх вчителі – ув'язненню строком до трьох місяців або штрафу до 500 рублів. До відповідальності притягалися також батьки дітей, що відвідували таємні школи [8, арк. 1-5, 8-9, 21-22; 2, арк. 4].

Таємні початкові школи створювалися також польськими та німецькими громадами [9].

Викладання Закону Божого дітям старообрядців і сектантів регламентувалася рядом актів, виданих на поч. ХХ ст., коли сектантство набуло особливого поширення. Так, 17.10.1906 р. Рада міністрів затвердила порядок організації навчання Закону Божого для дітей цієї релігійної групи. У ньому

зазначалося, що в школах, заснованих на кошти сектантів і старообрядців, і в загальних навчальних закладах викладання Закону Божого може доручатися особам, які мають освітній ценз учителя народних училищ [4, арк. 6]. Окремим розпорядженням Міністерства народної освіти (1911 р.) закріплювався порядок навчання Закону Божого для дітей старообрядців та сектантів. У середніх та нижчих навчальних закладах (крім шкіл духовного та воєнного відомств) дозволялося викладати Закон Божий відповідно до віровчення, якщо воно не суперечило державному ладу, карному законодавству чи суспільному порядку й моралі. Заняття можна було проводити для невеликих груп учнів в одному з навчальних закладів. Уроки призначалися за узгодженням з викладачем Закону Божого, за можливістю, у звичайні учбові години. Програма Закону Божого і підручники затверджувалися Міністерством народної освіти. Оплачувалася праця викладача Закону Божого за рахунок коштів батьків або релігійних громад [6].

Надання релігійної освіти старообрядцям і сектантам супроводжувалося рядом проблем, пов'язаних з невиконанням розпоряджень Міністерства народної освіти. Старообрядці скаржилися на відмову у наданні приміщення для викладання Закону Божого і ухилення від оплати викладання (хоча винагородження віровчителів здійснювалося з коштів батьків або місцевої старообрядницької громади, у виняткових випадках виділялися гроші зі спеціальних фондів навчального закладу). У свою чергу, інспектор народних училищ Київської губернії повідомляв, що для нижчих училищ питання викладання Закону Божого дітям старообрядців і сектантів поки що не виникало, тому що більшість дітей є православними.

Висновки.

Оскільки у народних училищах обов'язково передбачалося вивчення Закону Божого, Міністерство народної освіти мало розробити порядок навчання релігії не тільки для православних учнів, але й для учнів інших сповідань. Він регламентувався численними нормативними документами державного і регіонального рівнів. Для "іновірців", які навчалися разом із православними учнями, окремо запрошували віровчителів. У місцях компактного проживання національних та релігійних меншин створювалися окремі школи. У них до викладання допускалися вчителі, які мали російське підданство і дозвіл на здійснення вчительської діяльності. Загалом положення нормативних документів демонструють лояльність до "іновірців", але на практиці спостерігається прагнення поширити православ'я. Про це свідчить залучення до викладання у школах для "іновірців" православних священиків, допуск до роботи лише православних вчителів, обмеження діяльності релігійних шкіл. Відсутність мережі закладів для підготовки вчителів, що мають навчати дітей—"іновірців", недостатність матеріальної бази і фінансування також не сприяли розвитку шкіл для неправославних учнів.

Література

1. О немецких и чешских школах. 1887 г. – ДАК, ф. 99, оп. 2, спр. 23, арк. 1-95.

2. О Талмуд-Торах. 1903 - 1905 гг. – ДАК, ф.99, оп. 2, спр. 45, арк.1-152.
3. О Талмуд-Торах и частных училищах еврейских и христианских. 1907 - 1909 гг. – ДАК, ф. 99, оп. 2, спр. 144, арк. 1-166.
4. Отношения канцелярии попечителя Киевского учебного округа, прошения учителей и другие документы о порядке преподавания «Закона Божьего» детям старообрядцев, о командировании учителей на курсы и по другим вопросам. 1917 г. – ДАК, ф. 99, оп. 2, спр. 588, арк. 1-279.
5. Программы занятий с ученицами Киевской Женской министерской гимназии в 1910/1911 уч. г. – ДАК, ф. 55, оп. 1, спр. 1-18.
6. Распоряжение Министерства народного просвещения «О преподавании Закона Божьего детям старообрядцев и сектантов» //Начальное обучение. – 1911. – № 7. – С. 195-196.
7. С отчётами по школам за 1910 г. – ДАК, ф. 99, оп.2, спр. 160, арк. 1-220.
8. С перепискою о тайном обучении. 1903-1905 гг. – ДАК, ф. 99, оп. 2, спр. 42, арк. 1-22.
9. С перепискою по иноверческим начальным училищам. 1903-1905 гг. – ДАК, ф. 99, оп. 2, спр. 77.
10. Тарнавский А. Об обязанностях учителя начального народного училища. Опыт краткого руководства для воспитанников учительских семинарий и учителей народных училищ. - М., 1899. – 309 с.

© Тимчик О.А.